

Реформування кримінальної відповідальності за незаконний обіг анатомічних матеріалів людини в умовах євроінтеграції України

Сергій Васильович Гринчак*

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
Харків, Україна*

**e-mail: s.v.grynychak@nlu.edu.ua*

Алла Анатоліївна Гринчак

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
Харків, Україна*

Анотація

Трансплантаційний туризм є негативним наслідком глобалізації суспільства. Торгівля органами людини охопила всі країни і загрожує їхній безпеці. Ця міжнародна проблема потребує відповіді з боку держав, їх законодавчих інститутів та міжнародних організацій. Метою статті є комплексне дослідження й систематизація норм міжнародного права, національного законодавства, які визначають правовий режим обігу анатомічних матеріалів людини, а також виявлення недоліків кримінально-правової охорони сфери трансплантології в Україні та пошук шляхів удосконалення вітчизняного кримінального законодавства в умовах євроінтеграції нашої держави. Для досягнення цієї мети використано різні методи дослідження. Зокрема, за допомогою діалектичного методу пізнання проаналізовано елементи й ознаки складів кримінальних правопорушень чинного законодавства та відповідних новел. Завдяки застосуванню історичного методу встановлено низку міжнародно-правових актів, які забороняють торгівлю органами людини. Догматичний метод дозволив виявити дійсний зміст правових норм, які регулюють обіг анатомічних матеріалів людини. Системно-структурний метод застосовувався під час дослідження нормативно-правових актів універсального, регіонального та національного характеру. За допомогою порівняльно-правового методу зіставлено норми міжнародного права та законодавства України у сфері трансплантології. У роботі доведено, що найбільш важливим міжнародно-правовим стандартом, присвяченим боротьбі з незаконним обігом анатомічних матеріалів людини, є Конвенція Ради Європи проти торгівлі людськими органами, яка передбачає кримінально-правові заборони, обов'язкові для імплементації державами-учасницями у своє національне законодавство. Усі конвенційні заборони об'єднано в чотири споріднені групи та порівняно з кримінальними правопорушеннями, передбаченими Кримінальним кодексом України. Також досліджено новели проєкту кримінального закону, які передбачають відповідальність за незаконну трансплантацію,

торгівлю органами людини та інший протиправний обіг анатомічних матеріалів людини. Комплексний аналіз правового режиму у сфері трансплантології дав підстави для висновку щодо необхідності ратифікації Конвенції Ради Європи проти торгівлі людськими органами на шляху до євроінтеграції України. У дослідженні також встановлено, що деякі конвенційні заборони у сфері трансплантології є одночасно різновидами корупційних правопорушень, передбачених чинним Кримінальним кодексом України. Це вказує на подальшу необхідність детального аналізу таких норм, встановлення їх особливостей, взаємозв'язку між собою та співвідношення з відповідними положеннями законодавства України.

Ключові слова: євроінтеграція; конвенція; міжнародне право; кримінальна відповідальність; торгівля органами; трансплантаційний туризм; корупційні правопорушення.

Reforming Criminal Responsibility for Illegal Trafficking in Human Anatomical Materials in the Context of the European Integration of Ukraine

Serhii V. Grynchak*

Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine

**e-mail: s.v.grynchak@nlu.edu.ua*

Alla A. Grynchak

Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine

Abstract

Transplant tourism is a negative consequence of the globalization of society. Trafficking in human organs has reached all countries and threatens their security. This international problem requires a response from states, their legislative institutions and international organizations. The purpose of this article is a comprehensive study and systematization of the norms of international law and national legislation, which determine the legal regime of the circulation of human anatomical materials, as well as the identification of shortcomings in the criminal-legal protection of the field of transplantology in Ukraine and the search for ways to improve domestic criminal legislation in the context of the European integration of our country. Various research methods were used to achieve this goal. In particular, the elements and features of the composition of criminal offenses of the current legislation and the relevant novels were analysed using the dialectical method of cognition. Thanks to the use of the historical method, a number of international legal acts have been established that prohibit the trade in human organs. The dogmatic method made it possible to reveal the actual content of legal norms that regulate the circulation of human anatomical materials. The system-structural method was used during the study of normative legal acts of a universal, regional and national nature. Using the comparative legal method, norms of international law and national legislation of Ukraine in the field of transplantology were compared. The paper proves that the most important

international legal standard dedicated to the fight against the illegal circulation of human anatomical materials is the Council of Europe Convention against Trafficking in Organs, which provides for criminal law prohibitions that must be implemented by the participating states in their national legislation. All conventional prohibitions are combined into four related groups and compared with criminal offenses provided for by the Criminal Code of Ukraine. Novels of the draft criminal law, which provide for responsibility for illegal transplantation, trafficking in human organs and other illegal circulation of human anatomical materials, were also studied. A comprehensive analysis of the legal regime in the field of transplantology gave grounds for the conclusion of the need to ratify the Council of Europe Convention against trafficking in human organs on the way to the European integration of Ukraine. The research also established that some conventional prohibitions in the field of transplantology are at the same time types of corruption offenses, which are provided for in the current Criminal Code. This indicates the further need for a detailed analysis of such norms, establishing their features, interrelationship and correlation with the relevant provisions of the legislation of Ukraine.

Keywords: European integration; convention; international law; criminal responsibility; organ trafficking; transplant tourism; corruption offenses.

Вступ

Негативним наслідком процесів глобалізації та інтеграції суспільства є постійне зростання трансплантаційного туризму та трансплантаційного комерціалізму. Торгівля органами людини охопила всі країни світу й загрожує їхній безпеці, що змушує визнати її нагальною проблемою сьогодення. Це новий виклик, з яким зіткнулося людство. На жаль, злочинці в усьому світі купують і продають органи людини, не особливо боячись відповідальності через неефективність її застосування.

Ця міжнародна проблема потребує відповіді з боку всіх держав, їх законодавчих інститутів та міжнародних організацій. Брак донорських органів, нерівність, що посилюється економічною кризою, істотна відмінність між системами охорони здоров'я призвели до постійного зростання у світі трансплантаційного туризму та розвитку міжнародної торгівлі органами людини. Необхідність вирішення зазначених питань на міжнародному рівні закріплена в Стамбульській декларації про трансплантаційний туризм та торгівлю органами.

Незаконний обіг органів людини та незаконна трансплантація вже сьогодні займають провідне місце в діяльності організованої злочинності. Транснаціональні організації отримують значну вигоду з уразливого становища злидених донорів та багатих реципієнтів, які перетинають кордони для пошуку й торгівлі органами. Такий стан речей, звісно, підриває громадянську довіру до наявних систем трансплантації.

Масштаби такої злочинної діяльності в наш час точно визначити неможливо. Незначна кількість кримінальних проваджень та низькі показники судової статистики як в Україні, так і в інших державах, у жодному разі не вказують на відсутність проблеми. У зв'язку з цим можна лише констатувати, що статистичні дані, надані судом та правоохоронними органами, сьогодні не відображають реальної ситуації, а навпаки свідчать про те, що незаконна трансплантація та незаконна торгівля анатомічними матеріалами людини є високолатентною злочинністю.

Наведене вище дає підстави стверджувати, що кримінальні правопорушення у сфері трансплантології є загрозою правам і свободам людини, цінностям, на які спираються демократичні держави і сучасне світове співтовариство. Незважаючи на численні заходи та обмеження, які застосовують багато країн, потреба в міцній правовій базі, особливо на міжнародному рівні, є актуальною як ніколи, оскільки її відсутність сприяє розвитку незаконної трансплантації, торгівлі органами людини та транснаціональній злочинності в цілому. Не викликає сумніву, що окреслена глобальна проблема може бути вирішена лише за умови об'єднання зусиль усього міжнародного співтовариства.

Міжнародно-правові стандарти захисту прав пацієнтів неодноразово були в полі зору науковців [1, с. 2410, 2411; 2, с. 1108–1111; 3, с. 2909–2911; 4, с. 877–879; 5, с. 2758–2760], але цього виявилось недостатньо. На нашу думку, вкрай необхідно провести комплексне дослідження і систематизацію міжнародно-правових актів та національного законодавства, які безпосередньо встановлюють правовий режим обігу анатомічних матеріалів людини. На підставі цього сформулювати недоліки кримінально-правової охорони сфери трансплантології в Україні та запропонувати шляхи удосконалення вітчизняного кримінального законодавств в умовах євроінтеграції нашої держави. Наведене вище і є метою цієї статті.

Для реалізації цього задуму потрібно виконати такі завдання: 1) установити перелік міжнародно-правових актів, які регулюють обіг анатомічних матеріалів людини; 2) провести порівняльно-правовий аналіз міжнародних документів та національного регуляторного законодавства у сфері трансплантології, норм, які передбачають кримінальну відповідальність за незаконну трансплантацію та торгівлю анатомічними матеріалами людини, а також відповідних положень проекту Кримінального кодексу України (далі – КК України); 3) надати рекомендації щодо удосконалення кримінальної відповідальності за незаконний обіг анатомічних матеріалів людини.

Огляд літератури

Захист прав пацієнтів на міжнародному та національному рівнях був предметом дослідження в роботах О. Лісничої [6], Б. В. Островської [7], О. В. Ілляшенка, В. В. Зарубей, Ю. В. Сухомлина [8], І. В. Шкляр [9], С. Р. Дудчак [10] та інших вчених [11]. Науковцями проаналізовано норми міжнародного права, які стосуються питань правового забезпечення трансплантації анатомічних матеріалів людини, профілактики боротьби з онкологічними захворюваннями, COVID-19, попередження насильства щодо жінок, яке полягає в каліцтві статевих органів, тощо. Розглянуто також правове регулювання можливих ризиків, які виникають під час здійснення медичної діяльності, зокрема, лікарських помилок та відповідальності за них.

Зарубіжні вчені серйозну увагу приділяли питанням правового режиму здійснення трансплантації [12], донорства анатомічних сегментів людини [13], обігу абортивного матеріалу [14], перехресного обміну органами людини [15], досліджували міжнародні заборони «трансплантаційного туризму» [16], торгівлі органами людини [17; 18] та торгівлі людьми з метою вилучення анатомічних матеріалів для трансплантації [19].

Розробленням заходів протидії та запобігання незаконній торгівлі органів або тканин людини займалися такі учені, як Б. М. Головкін [20], В. В. Топчий, Л. А. Жерж [21], К. В. Юртаєва [22], Ю. О. Лісцина [23], О. О. Мислива [24], А. В. Мусієнко [25] та ін. Разом з тим проблеми імплементації норм міжнародного права до національного законодавства України щодо кримінальної відповідальності за незаконний обіг анатомічних матеріалів людини в наукових дослідженнях майже не вивчалися.

Матеріали та методи

Відповідно до завдань наукового пошуку в цій роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. Зокрема, за допомогою діалектичного методу пізнання досліджувалися елементи й ознаки складів кримінальних правопорушень, передбачених ст. 143 КК України, та відповідних новел проекту КК України. Завдяки застосуванню історичного методу встановлено низку міжнародно-правових актів універсального та регіонального характеру, які забороняють торгівлю органами людини. Догматичний метод дав змогу виявити дійсний зміст правових норм, які регулюють обіг анатомічних матеріалів людини, а також основних понять, наприклад, «трансплантаційний туризм», «трансплантаційний комерціалізм», «торгівля органами людини» та ін. Системно-структурний метод застосовувався під час дослідження правового забезпечення обігу анатомічних матеріалів людини у світі, яке складається з нормативно-правових актів

універсального, регіонального та національного характеру. За допомогою порівняльно-правового методу зіставлено міжнародно-правові акти і норми законодавства України у сфері правового регулювання обігу анатомічних матеріалів людини, а також відповідні положення проєкту КК України.

Результати та обговорення

Міжнародно-правові стандарти захисту прав пацієнтів у сфері трансплантології

Трансплантаційний туризм, незаконна трансплантація і торгівля анатомічними матеріалами людини, безперечно, порушують права пацієнтів. У цьому випадку йдеться про права, свободи, інтереси як донора, так і реципієнта. Їх міжнародно-правовий захист відбувається на різних рівнях.

Міжнародно-правові акти універсального характеру здебільшого мають декларативний характер і виступають як рекомендації для світової спільноти [6, с. 71]. Прикладами таких актів є Загальна декларація прав людини (1948); Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950); Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966); Конвенція про права дитини (1989) та Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії; Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності (2000) та Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності (2000); Рекомендації щодо медичного обслуговування, прийняті Міжнародною організацією праці (1944); Лісабонська декларація відносно прав пацієнта, прийнята ВМА (1981); Декларація про трансплантацію людських органів, прийнята ВМА (1987); Резолюція WHA57.18 Трансплантація людських органів та тканин, прийнята ВООЗ (2004); Керівні принципи ВООЗ із трансплантації людських клітин, тканин і органів (2010); Стамбульська декларація, прийнята учасниками Стамбульського Саміту, Трансплантаційним товариством (TTS) та Міжнародним товариством нефрології (ISN) (2008, оновлена редакція 2018) та ін.

У цьому контексті варто зауважити, що на рівні Організації Об'єднаних Націй не існує документа, який би юридично закріплював принцип заборони на отримання фінансової вигоди з тіла людини чи його частин [8, с. 118]. Водночас установлення такої міжнародної заборони торгівлі органами людини на універсальному рівні міжнародного права є нагальним питанням. Це дасть можливість уніфікувати правове регулювання в цій сфері з метою

максимально швидкого забезпечення потреб у донорських анатомічних матеріалах для збереження життя мільйонів людей у всьому світі [7, с. 342, 343]. Міжнародно-правові акти регіонального характеру, здебільшого, є обов'язковими для країн – учасниць певного об'єднання. Виходячи з традицій, особливостей, рівня розвитку певної групи країн, указані регіональні правові стандарти можуть бути ширшими або конкретнішими порівняно з універсальними. Прикладами таких міжнародних стандартів регіонального рівня є документи, прийняті Радою Європи [6, с. 71], Європейським Союзом, та іншими об'єднаннями, наприклад: Резолюція про приведення у відповідність до законодавства держав-учасниць з питань вилучення, пересадки і трансплантації матеріалів організму людини (1978); Європейська хартія прав пацієнта (1984); Декларація про політику у сфері забезпечення прав пацієнта в Європі (1994); Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини (Конвенція про права людини та біомедицину) (1997) та Додатковий протокол до Конвенції про права людини та біомедицину, який стосується трансплантації органів і тканин людського походження (2002); Європейська хартія прав пацієнтів, прийнята на нараді великих організацій громадянського суспільства країн ЄС (2002); Рамкове рішення Ради Європейського Союзу про боротьбу з торгівлею людьми (2002); Директива Європейського Парламенту і Ради 2004/23/ЄС про встановлення стандартів якості та безпечності для донатії, заготівлі, тестування, перероблення, консервації, зберігання та реалізації людських тканин і клітин (2004); Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми (2005); Конвенція Ради Європи проти торгівлі людськими органами (2015) та ін.¹

З усього наведеного переліку міжнародно-правових стандартів тільки частина з них ратифіковані Україною, інші – лише підписані від імені нашої держави або взагалі взяті до уваги. На шляху до євроінтеграції України сьогодні найбільш важливим міжнародно-правовим актом, присвяченим боротьбі з незаконним обігом анатомічних матеріалів людини, є Конвенція Ради Європи проти торгівлі людськими органами (2015), підписана Україною 11 вересня 2017 р. (далі – Конвенція). Це зумовлено тим, що Конвенція є провідним світовим орієнтиром у сфері боротьби з незаконним обігом органів людини, в якому вперше передбачено кримінально-правові забо-

¹ Інколи пропонують розглядати норми міжнародного права щодо захисту прав пацієнтів на трьох рівнях: універсальні нормативно-правові акти, регіональні міжнародно-правові документи та спеціалізовані акти, прийняті відповідною організацією [6, с. 71]. Проте такий підхід, на нашу думку, є менш переконливим, адже спеціалізовані акти, прийняті відповідною організацією (наприклад, Всесвітня Асамблея охорони здоров'я, Всесвітня медична асоціація, Міжнародна організація праці та ін.), можуть бути розраховані на певне об'єднання держав або на всі держави без винятку, що вказуватиме на їх універсальний або регіональний характер.

рони, що мають бути імплементовані державами – членами Ради Європи та іншими сторонами, які підписали і ратифікували цей міжнародний договір. Метою вказаної Конвенції визначено: а) запобігання і боротьбу з торгівлею людськими органами шляхом криміналізації певних дій; б) захист прав потерпілих від злочинів, визнаних такими відповідно до цієї Конвенції; в) сприяння співробітництву на національному та міжнародному рівнях у заходах щодо боротьби з торгівлею людськими органами [28].

Із прийняттям цієї Конвенції Україна має декілька шляхів розвитку національного законодавства у сфері трансплантології на шляху до євроінтеграції¹: 1) не враховувати положення вказаної Конвенції у національному законодавстві. Цей підхід ставить під сумнів будь-яку доцільність взяття участі нашої держави в розробленні цієї Конвенції та її подальше підписання Україною; 2) імплементувати окремі положення Конвенції до національного законодавства. Намагання застосувати окремі положення до законодавства України без ратифікації самої Конвенції виглядає, на нашу думку, як спроба реалізації формального підходу. Це досить хибний, невиправданий шлях, проте законодавець уже неодноразово його використовував². Імплементация

¹ Варто зауважити, що імплементация міжнародно-правових стандартів у національне законодавство можлива як шляхом прийняття нових національних норм, так і включенням міжнародно-правової норми до національного законодавства [7, с. 342].

² Наприклад, у 2014 р. набула чинності Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству (так звана Стамбульська конвенція). Ця конвенція є комплексним міжнародним актом, спрямованим на захист, запобігання, судову відповідальність і вироблення стратегії в сфері протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству. У ній поєднуються кращі світові стандарти, спрямовані на боротьбу з насильством стосовно жінок та домашнім насильством, і відтворюються сучасні погляди на права людини, які передбачають розуміння того, що боротьба з насильством стосовно жінок та домашнім насильством є обов'язком держави. У розробленні та подальшому підписанні Стамбульської конвенції брала участь і Україна. Отже, Україна взяла на себе зобов'язання перед Радою Європи в подальшому ратифікувати цю Конвенцію. Наша держава визнала необхідність ратифікації Стамбульської конвенції, що було зумовлено перспективою набуття Україною повноправного членства в ЄС та, відповідно, наближенням чинного та майбутнього законодавства України до законодавства Європейського Союзу.

Проте, не маючи належної підтримки в парламенті, законодавець вирішив не ратифікувати Стамбульську конвенцію в цілому, а імплементувати окремі її положення шляхом прийняття низки актів, а саме: законів України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» (2017) та «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації» (2018). Слід зауважити, що такий підхід до імплементации окремих положень до Кримінального кодексу України мав серйозні недоліки. Зокрема, ці новели: по-перше, порушили усталений у кримінальному праві понятійний апарат; по-друге, вони не були узгоджені з наявним регуляторним законодавством у сфері боротьби з насильством у сім'ї; по-третє, неодноразово дослівно відтворили положення Стамбульської конвенції без узгодження з чинними нормами КК України; по-четверте, не відповідали принципу юридичної визначеності та чіткості формулювань; по-п'яте, не передбачали чітких кри-

лише окремих положень Конвенції може означати, що Україна не виконує свої міжнародно-правові зобов'язання, та свідчити про бажання закрити питання ратифікації міжнародного акта «компромісним законом», який не реалізує належно положення Конвенції та не гарантує комплексного захисту суспільства від незаконного обігу органів людини; 3) ратифікувати Конвенцію Ради Європи проти торгівлі людськими органами в цілому. Останній варіант є найбільш складним, довготривалим, проте найдосконалішим.

Порівняльно-правовий аналіз положень Конвенції Ради Європи проти торгівлі людськими органами та регуляторного законодавства України у сфері обігу анатомічних матеріалів людини

Питання обігу анатомічних матеріалів людини на національному рівні тією чи іншою мірою регулюють Основи законодавства України про охорону здоров'я (1992), закони України: «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» (2018), «Про безпеку та якість донорської крові та компонентів крові» (2020), «Про протидію торгівлі людьми» (2011)¹ тощо, а також значна кількість підзаконних актів.

Провести порівняльно-правовий аналіз положень Конвенції та вказаних нормативно-правових актів у межах цього дослідження, звісно, неможливо, тому для прикладу порівняємо положення Конвенції та Закону про трансплантацію², який є найбільш важливим вітчизняним актом, що встановлює правовий режим обігу анатомічних матеріалів людини. Відмінності між цими регламентами полягають як у площині понять, які ними використовуються, так і в розрізі обсягу суспільних відносин, які ними регулюються.

теріїв розмежування запропонованих складів кримінальних правопорушень та ін. Такі вади законодавчих новел, звісно, ускладнили подальше їх правозастосування.

Наведене вище дає підстави для висновку про помилковість та неефективність такого підходу. Як наслідок, через п'ять років Україна повернулася до необхідності ратифікації всієї Стамбульської конвенції, а не окремих її положень. Постає закономірне запитання: чому цього не можна було зробити одразу і як належить?

¹ Конвенція визначає перелік нових злочинів, які доповнюють наявні міжнародно-правові акти в галузі торгівлі людьми з метою вилучення органів, отже, Закон України «Про протидію торгівлі людьми» (2011) прямо стосується питання, яке ми досліджуємо. Потрібно зауважити, що визначення «торгівля людьми з метою вилучення органів» давно сформульоване в міжнародному праві, водночас воно постійно вдосконалюється. Зокрема, Стамбульська декларація про трансплантаційний туризм та торгівлю органами (в редакції 2018) закріплює, що торгівля людьми з метою вилучення органів – це вербування, перевезення, переміщення, укриття чи одержання осіб шляхом погрози або застосування сили чи інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або уразливим становищем, або надання чи отримання платежів або переваг для отримання згоди особи, яка контролює іншу особу, з метою видалення органів [27].

² Закон України від 16 грудня 2021 р. «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» тут і далі буде скорочено називатися Закон про трансплантацію.

Зокрема, термін «торгівля людськими органами», який вжито в Конвенції, означає будь-яку діяльність щодо людських органів, як це передбачено у ч. 1 ст. 4 та у статтях 5, 7, 8, 9 цієї Конвенції (ч. 2 ст. 2). Звернення до вказаних норм дає підстави для висновку, що конвенційне визначення «торгівля людськими органами»¹ в загальному вигляді охоплює такі дії: 1) незаконне вилучення людських органів; 2) використання незаконно вилучених органів для трансплантації або з іншою метою; 3) будь-який обіг незаконно вилучених людських органів; 4) спонукання чи підбір донора органа або реципієнта, вчинені з корисливою метою; 5) корупційні діяння, які вчиняються загальним або спеціальним суб'єктом; 6) інші конвенційні заборони².

У свою чергу, Закон про трансплантацію взагалі не дає визначень «торгівля людськими органами» або «незаконна торгівля анатомічними матеріалами людини». Проте у ст. 20, яка називається «Заборона торгівлі анатомічними матеріалами людини та їх рекламування» закріплено, що: 1) укладання або пропонування укладення договорів, що передбачають купівлю-продаж анатомічних матеріалів людини, забороняється; 2) реклама анатомічних матеріалів людини забороняється, крім соціальної реклами з метою популяризації трансплантації анатомічних матеріалів людини. Беручи до уваги змістове наповнення наведеної норми, можна припустити, що поняттям «торгівля анатомічними матеріалами людини», на національному рівні, охоплюється лише укладення або пропонування укладення договорів, що передбачають купівлю-продаж анатомічних матеріалів людини, а це є значно вужчим за конвенційний зміст «торгівля людськими органами».

¹ Варто зауважити, що Стамбульська декларація про трансплантаційний туризм та торгівлю органами (2008) дещо по-іншому визначає аналогічний термін. Згідно з Декларацією «торгівля органами» – це наймання, вербування, транспортування та переміщення живих і померлих людей, або їхніх органів, їх приховування та підробка документів із застосуванням погроз, сили, службового становища або інших форм примусу, викрадення, шахрайства та обману; з передачею або отриманням третьою стороною оплати або інших вигід для отримання контролю над потенційним донором – для використання з метою отримання органів для трансплантації [26]. Проте вже в оновленій редакції вказаної Декларації (2018) це визначення удосконалено так: торгівля органами складається з будь-якої з таких дій: а) вилучення органів у живих або померлих донорів без дійсної згоди або дозволу або в обмін на фінансову вигоду чи порівнянну перевагу для донора та/або третьої особи; б) будь-яке транспортування, маніпуляції, трансплантація або інше використання таких органів; в) пропонування будь-яких неправомірних переваг медичному закладу або їх вимагання професійним, державним службовцем або працівником приватного сектору для сприяння або виконання такого видалення або використання; г) прохання або вербування донорів або реципієнтів, якщо це здійснюється з метою отримання фінансової вигоди або схожої переваги; д) спроба вчинення, пособництво чи підбурювання до вчинення будь-якої з цих дій [27]. Як бачимо, очевидним є запозичення багатьох положень з Конвенції, що вказує на взаємозв'язок та взаємообумовленість між цими міжнародно-правовими стандартами.

² Більш детальний аналіз конвенційних заборон проведено у п. 3 цього розділу.

Як бачимо, Конвенція передбачає кримінальні заборони, що з позицій національного законодавства стосуються як незаконної торгівлі органами людини, так і їх незаконної трансплантації, а також іншого незаконного обігу органів людини. Ця теза знаходить своє підтвердження у ст. 2 Конвенції, де зазначено, що вона застосовується до торгівлі людськими органами з метою трансплантації чи з іншою метою, а також до інших форм незаконного вилучення і незаконної пересадки. Отже, вживання конвенційного терміна «торгівля людськими органами» потребує його зіставлення, на національному рівні, не тільки із «заборонаю торгівлі анатомічними матеріалами людини», а й із термінами «трансплантація», «діяльність, пов'язана з трансплантацією», «донорство анатомічних матеріалів людини», «вилучення анатомічних матеріалів», які визначені в Законі про трансплантацію.

Наступна розбіжність між Конвенцією та Законом про трансплантацію стосується частин тіла людини, щодо яких здійснюється правове регулювання у вказаних актах. Так, Закон про трансплантацію встановлює правовий режим щодо всіх анатомічних матеріалів, а саме органів (їх частини), тканин, анатомічних утворень, клітин людини або тварини, фетальних матеріалів людини¹. На відміну від Закону про трансплантацію, Конвенція встановлює конкретні заборони, що стосуються лише незаконного обігу органів людини, під якими розуміється диференційована частина людського тіла, утворена різними тканинами, які зберігають свою структуру, васкуляризацію і здатні розвивати фізіологічні функції зі значним рівнем автономії. Частина органа також вважається органом, якщо його функція використовується для тієї самої мети, що й увесь орган в організмі людини, зберігаючи вимоги структури і васкуляризації.

Існує багато інших суперечностей між Конвенцією та Законом про трансплантацію, які, звісно, є природними, адже варто пам'ятати, що Конвенцію прийнято для запобігання і боротьби з незаконним обігом органів людини і увесь її зміст (матеріальне кримінальне право, кримінальне процесуальне право, заходи захисту, запобіжні заходи, механізм моніторингу тощо) обумовлено головною метою Конвенції. Водночас, узгодження положень Конвенції та Закону про трансплантацію є обов'язковою умовою ратифікації Конвенції.

Виявлення істотних розбіжностей між вказаними актами дає підстави дійти висновку про необхідність проведення всебічної, повної, системної ревізії національного регуляторного законодавства у сфері трансплантології та його узгодження з нормами міжнародного права. Така робота має бути проведена за участю як правників, так і медиків.

¹ Винятки з цього правила передбачено ст. 3 Закону України від 16 грудня 2021 р. «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині».

Порівняльно-правовий аналіз конвенційних заборон щодо незаконного обігу органів людини та відповідних норм КК України

Як уже зазначалося, Конвенція є міжнародно-правовим стандартом, який передбачає кримінально-правові заборони, обов'язкові для імплементації державами-учасницями у своє національне законодавство. Тому вкрай важливо порівняти норми, передбачені ст. 143 КК України, та конвенційні заборони.

Предметом кримінальних правопорушень, передбачених ст. 143 КК України, є анатомічні матеріали людини. До їх переліку входять органи (їх частини), тканини, анатомічні утворення, клітини людини, фетальні матеріали людини. Аналіз Закону про трансплантацію та ст. 143 КК України дає підстави для твердження, що анатомічні матеріали людини є лише частиною терміна «анатомічні матеріали», який закріплено в Законі про трансплантацію. Отже, предмет кримінальних правопорушень, передбачених ст. 143 КК України, охоплює лише сегменти тіла людини, тоді як анатомічні матеріали до нього не входять. У свою чергу, Конвенція передбачає заборони, предметом яких є лише людські органи або їхні частини. Це означає, що Конвенція використовує ще вужчий за обсягом предмет кримінальних правопорушень, аніж КК України.

Значно більша проблематика вбачається у співвідношенні кримінально караних діянь, передбачених Конвенцією та КК України. Тут варто нагадати, що мова йде про діяння, передбачені у ч. 1 ст. 4, статтях 5, 7–9 Конвенції, які розглядаються як незаконна діяльність щодо людських органів, і зрештою є конвенційними видами торгівлі органами людини. Більшість указаних видів конвенційних заборон сьогодні повністю або частково не є криміналізованими в національному законодавстві.

Наприклад, перша група конвенційних заборон (п. 1 ст. 4 Конвенції) передбачає відповідальність за умисне вилучення людських органів у живого або померлого донора: а) якщо вилучення здійснюється без належної згоди живого чи померлого донора, або щодо померлого донора, коли таке вилучення не дозволяється внутрішнім законодавством. Таке діяння за чинним КК України є лише частково криміналізованим. У ч. 1 ст. 143 КК України йдеться про незаконну трансплантацію, яка спричиняє істотну шкоду здоров'ю потерпілого. Отже, більшість випадків незаконного посмертного донорства не є кримінально караними за умови, що вони не заподіюють істотну шкоду здоров'ю потерпілого (одному з подружжя померлого чи його близьким родичам тощо); б) якщо в обмін на вилучення органів живому донору або третій особі було запропоновано або ним було отри-

мано фінансову вигоду чи іншу перевагу; в) якщо в обмін на вилучення органів від померлого донора третій стороні було запропоновано або ним було отримано фінансову вигоду чи іншу перевагу. Дії, вказані у пунктах (б) і (в) також не повністю охоплюються ч. 4 ст. 143 КК України, адже, по-перше, йдеться не лише про купівлю-продаж анатомічних матеріалів людини, а, по-друге, такі дії вчиняються для отримання фінансової вигоди чи іншої переваги. Не можна вести мову в цьому випадку і про корупційний підкуп, оскільки відсутній спеціальний суб'єкт такого кримінального правопорушення.

Наступна група конвенційних заборон передбачає умисне використання незаконно вилучених органів, як описано у п. 1 ст. 4 Конвенції, для цілей пересадки або з іншою ніж пересадка метою (ст. 5 Конвенції). Такі діяння за нормами чинного КК України не є кримінально караними.

Третя група конвенційних злочинів є досить складною, адже поєднує в собі три підгрупи: 1) умисне спонукання чи підбір донора органа або реципієнта, якщо це здійснено для отримання фінансової вигоди чи іншої переваги для особи, яка здійснює спонукання чи підбір, або для третьої сторони (п. 1 ст. 7 Конвенції). Такі дії безпосередньо не передбачено ст. 143 КК України, проте, гіпотетично можна змодельовати діяння, яке може бути готуванням до кримінальних правопорушень, передбачених ст. 143 КК України, або співучастю в таких кримінальних правопорушеннях, водночас інші діяння взагалі не будуть кримінально караними; 2) умисна обіцянка, пропозиція або надання будь-якою особою, прямо чи опосередковано, будь-якої неправомірної вигоди для медичних працівників, державним службовцям або особам, які керують або працюють у юридичних особах приватного сектору, в будь-якій якості, з метою здійснення або сприяння вилученню або пересадки людського органа, якщо таке вилучення або пересадка відбувається за обставин, описаних в п. 1 ст. 4 або у ст. 5, і там, де це доречно, у п. 4 ст. 4 або у ст. 6 (п. 2 ст. 7 Конвенції). З огляду на норми чинного КК України вказані діяння є корупційним правопорушенням, яке вчиняє загальний суб'єкт кримінального правопорушення, і відповідальність за такі дії може наставати за відповідними частинами ст. 354, ст. 368³, ст. 368⁴ або ст. 369 КК України, залежно від того, якого саме спеціального суб'єкта підкупує загальний суб'єкт; 3) умисне вимагання або одержання медичним працівником, державним службовцем або особою, яка керує або працює в юридичній особі приватного сектору, в будь-якій якості, будь-якої неправомірної вигоди з метою здійснення або сприяння вилученню або пересадки людського органа, якщо таке вилучення або пересадка відбувається за обставин, описаних в п. 1 ст. 4 або у ст. 5, і там, де це доречно, у п. 4 ст. 4 або у ст. 6 (п. 3

ст. 7 Конвенції). У цьому випадку, з позицій чинного КК України, йдеться про корупційне правопорушення, яке вчиняє спеціальний суб'єкт. Відповідальність за вказані дії передбачена відповідними частинами ст. 354, ст. 368³, ст. 368⁴ або ст. 368 КК України, залежно від того, який саме спеціальний суб'єкт вчиняє діяння.

Четверта група конвенційних заборон передбачає встановлення відповідальності на національному рівні за зберігання, перевезення, передачу, отримання або інше використання незаконно вилучених органів людини для трансплантації або інших цілей (ст. 8 Конвенції). Наведені діяння сьогодні взагалі не криміналізовані в Україні.

І наостанок, Конвенція рекомендує кожній державі розглянути можливість встановлення кримінальної відповідальності за умисну пересадку людських органів від живих або померлих донорів, поза межами внутрішньої системи трансплантації або якщо пересадка здійснена з порушенням основних принципів національного законодавства чи правил такої трансплантації. У свою чергу, КК України не передбачає відповідальності за здійснення трансплантації поза межами національної системи. Проте порушення встановленого законом порядку трансплантації є кримінально караним, але лише за умови спричинення такими діями істотної шкоди здоров'ю потерпілого або якщо вилучення у людини анатомічних матеріалів відбувається шляхом примусу або обману.

Проведений аналіз положень Конвенції та норм КК України дає підстави для висновку про те, що існують серйозні розбіжності між цими актами. Таку позицію підтримують і профільні міністерства, зокрема Міністерство охорони здоров'я України (лист № 29/38487/2-21 від 23.01.2022) та Міністерство юстиції України (лист від 26.01.2022 № 10098/12.1.1/11-22). У цьому контексті варто наголосити, що Міністерство юстиції України вже деякий час здійснює підготовку пропозицій для ратифікації Конвенції Ради Європи проти торгівлі людськими органами. Наразі з такими пропозиціями громадськість ознайомитися не може, імовірно, через продовження вказаної роботи Міністерством юстиції України.

Водночас зауважимо, що кримінально-правова охорона трансплантології в Україні є однією з найбільш прогресивних порівняно з більшістю держав пострадянського простору, утім, незважаючи на це, до ст. 143 КК України з моменту її прийняття вже тричі вносилися зміни, окремі з яких були більш вдалимими за інші. Тому чергове реформування потребуватиме серйозної уваги законодавця.

Перспективи реформування кримінальної відповідальності за незаконний обіг анатомічних матеріалів людини

Удосконалення кримінального законодавства – це процес, що триває постійно. Доказом цієї тези є робота Комісії з правової реформи, яка три роки поспіль працює над проектом КК України і досягла значних успіхів [29]. Беручи до уваги новели, які запропоновано в проекті КК України, доречним буде порівняти їх із положеннями Конвенції Ради Європи проти торгівлі людськими органами на предмет їх відповідності.

Кримінальна відповідальність за правопорушення у сфері трансплантології в проекті КК України передбачена ст. 5.1.4 (Примушування до надання згоди на вилучення анатомічних матеріалів людини) та ст. 5.1.14 (Порушення порядку здійснення діяльності щодо анатомічних матеріалів). Їх зіставлення з конвенційними заборонами свідчить про таке.

По-перше, є конвенційні заборони, відсутні в проекті КК України. Наприклад, умисне використання незаконно вилучених органів, як описано в п. 1 ст. 4 Конвенції, для цілей пересадки або з іншою ніж пересадка метою (ст. 5 Конвенції) не передбачено в проекті КК України. Важливо, що ця конвенційна норма одночасно захищає права та інтереси як донора, так і реципієнта.

По-друге, є конвенційні заборони, і їх набагато більше, які враховано в проекті КК України лише частково. Зокрема, умисне вилучення людських органів у живого або померлого донора: 1) якщо в обмін на вилучення органів живому донору або третій особі було запропоновано або ним було отримано фінансову вигоду чи іншу перевагу (підп. (b) п. 1 ст. 4 Конвенції); 2) якщо в обмін на вилучення органів від померлого донора третій стороні було запропоновано або ним було отримано фінансову вигоду чи іншу перевагу (підп. (c) п. 1 ст. 4 Конвенції). Перераховані діяння взагалі не охоплено ст. 5.1.4 і лише частково охоплено ст. 5.1.14 проекту КК України. Наприклад, такими діями може порушуватися порядок вилучення анатомічних матеріалів людини (принцип безоплатності), утім необов'язково. Крім того, вказані дії не повністю охоплюються заборонаю щодо купівлі-продажу анатомічних матеріалів людини. Аргументи на користь цієї тези наведено вище.

Аналогічною є позиція щодо умисного спонукання чи підбору донора органа або реципієнта, якщо це здійснено для отримання фінансової вигоди чи іншої переваги для особи, яка здійснює спонукання чи підбір, або для третьої сторони (п. 1 ст. 7 Конвенції). У проекті КК України такі правопорушення не передбачено. Звісно, різновидом спонукання є і примушування донора до надання згоди на вилучення у нього анатомічного матеріалу. У такому

випадку йдеться про діяння, що охоплюється ст. 5.1.4 проєкту КК України, але інші види спонукання (наприклад, переконання, умовляння тощо) не охоплюються наведеною нормою. Окрім того, ст. 5.1.4 проєкту КК України взагалі не передбачає відповідальності за примушування реципієнта до трансплантації.

І наостанок, конвенційна заборона щодо зберігання, перевезення, передачі, отримання або іншого використання незаконно вилучених органів людини для трансплантації або інших цілей (ст. 8 Конвенції) теж лише частково імплементована до проєкту КК. Так, у ст. 5.1.14 проєкту КК України йдеться про вилучення, зберігання, обмін чи транспортування анатомічних матеріалів людини, тоді як інші альтернативні діяння (передача, отримання або інше використання органів людини) залишено поза увагою.

По-третє, є кримінально-правові норми, які передбачені проєктом КК України, але відсутні в Конвенції. Так, проєкт КК України, окрім заборони укладення чи пропонування укладення договору, який передбачає купівлю-продаж анатомічних матеріалів людини, встановлює відповідальність за рекламування такого договору (ст. 5.1.14). Це положення повністю запозичене із Закону про трансплантацію. Проте виникає запитання: чи є потреба в такій кримінальній відповідальності? Конвенція, у свою чергу, зобов'язує сторони вжити необхідних законодавчих та інших заходів щодо заборони рекламування потреби або доступності людських органів, з метою пропонування або пошуку фінансової вигоди чи подібної переваги (ст. 21), але навіть Конвенція не розглядає ці дії як різновид кримінальних заборон, хоча мова йде про вчинення таких діянь лише щодо органів людини. Тому, беручи до уваги відсутність конвенційної вимоги криміналізувати такі діяння, а також той факт, що в ст. 5.1.14 проєкту КК України йдеться про будь-які анатомічні матеріали людини (тканини, анатомічні утворення, кров тощо), є переконання, що суспільна небезпека такого діяння не заслуговує на його криміналізацію.

Аналіз проєкту КК України дає підстави звернути увагу ще на деякі зауваження, що не повністю пов'язані з питанням ратифікації Конвенції.

Досить важко зрозуміти критерій поділу на злочини та проступки, використаний у проєкті КК України, для диференціації кримінальних правопорушень у сфері трансплантології. Наприклад, примушування людини до донорства крові є злочином, а незаконне вилучення органу в малолітнього, ув'язненого, або шляхом обману чи здійснення торгівлі органами, – лише проступком. Виникає запитання: хіба такі дії є менш суспільно небезпечними, аніж примушування до донорства крові? Навпаки, є переконання

в протилежному. Це вказує на доцільність перегляду співвідношення кримінальних правопорушень між собою.

Наступне зауваження стосується порушення рівноправності кримінально-правового захисту донора та реципієнта в проєкті КК України. Так, будь-які незаконні дії щодо реципієнта (наприклад, примушування до трансплантації, обман щодо оперативного втручання, пересадка органа, який заборонено пересаджувати, тощо) взагалі не є ані злочином, ані проступком згідно зі статтями 5.1.4 та 5.1.14 проєкту КК України, тоді як аналогічні дії стосовно донора є кримінально караними. Відмова від кримінально-правового захисту прав та інтересів реципієнта, на нашу думку, є невиправданою. Тут треба визнати, що на міжнародному рівні, дійсно, більше уваги приділяється саме захисту донора, але це зумовлено бажанням захистити найуразливіших осіб, які найбільше потерпають від так званого «трансплантаційного туризму», бо реципієнтами зазвичай є заможні люди, які здатні платити шалені кошти за порятунок свого життя. Водночас навіть Конвенція Ради Європи проти торгівлі людськими органами передбачає норми, які охороняють права та інтереси реципієнтів (наприклад, статті 5, 7 тощо). Не викликає сумніву, що КК України має своїм завданням запобігання кримінальним правопорушенням як конвенційного, так і національного характеру, тому в проєкті КК України захист донора та реципієнта, без сумніву, має бути однаковим.

Отже, положення проєкту КК України, на нашу думку, потребують певного вдосконалення.

Висновки

Аналіз норм міжнародного права, національного регуляторного законодавства, положень чинного КК України та проєкту КК України дає підстави для висновку про необхідність ратифікації Конвенції Ради Європи проти торгівлі людськими органами на шляху до євроінтеграції України.

Водночас виявлені розбіжності між нормативними актами, які досліджувалися вище, вказують на необхідність проведення всебічної, повної, системної ревізії національного законодавства у сфері трансплантології та його узгодження з нормами міжнародного права. З цією метою доречним було б створити кваліфіковану робочу групу за участю як правників, так і медиків, для розроблення законопроєкту про внесення змін до регуляторного законодавства у сфері трансплантології та напрацювання пропозицій щодо встановлення юридичної відповідальності за його порушення. Такий підхід дасть змогу уникнути помилок, яких припускався законодавець, імплементуючи положення Стамбульської конвенції.

Рекомендації

За результатами дослідження можна сформулювати деякі рекомендації з удосконалення кримінальної відповідальності за незаконний обіг анатомічних матеріалів людини. На нашу думку, адаптація кримінального законодавства у сфері трансплантології до правових стандартів ЄС має відбуватися з урахуванням таких положень:

1) звуження предмета кримінальних правопорушень до органів людини або їх частин. Це дасть змогу декриміналізувати діяння, предметом яких є тканини, анатомічні утворення, клітини людини, фетальні матеріали людини. Причиною такого звуження предмета є різна суспільна небезпечність діянь, предметом яких є органи людини чи їх частини, і діянь, предметом яких є інші анатомічні матеріали людини, а також необхідність узгодження конвенційних заборон і відповідних норм КК України щодо предмета кримінальних правопорушень;

2) розширення кола діянь так, щоб було імплементовано всі конвенційні злочини. Ратифікація Конвенції зобов'язує Україну включити всі конвенційні заборони до національного законодавства. Звісно, Україна може зробити одне або декілька застережень, проте їх набір є досить невеликим і чітко регламентованим. Збільшення переліку альтернативних діянь є адекватною реакцією на підвищення суспільної небезпечності діяння через звуження предмета;

3) визнання кримінальних правопорушень у сфері трансплантології лише злочинами у зв'язку з підвищенням їх суспільної небезпечності;

4) рівнозначна кримінально-правова охорона донора та реципієнта.

Запропоновані шляхи вдосконалення кримінальної відповідальності за незаконний обіг органів людини є доречними лише за умови ратифікації Конвенції Ради Європи проти торгівлі людськими органами, необхідність якої не викликає жодних сумнівів.

І наостанок, варто зауважити, що деякі конвенційні заборони у сфері трансплантології є одночасно різновидами корупційних правопорушень згідно з положеннями чинного КК України. Це вказує на необхідність детального аналізу таких норм міжнародного права, встановлення їх особливостей, взаємозв'язку між собою та співвідношення з відповідними нормами законодавства України.

Список використаних джерел

- [1] Baulin Y. V., Pavshuk K. O., Vyshnevskaya I. A. Risk in the performance of medical activities: medico-legal overview. *Wiadomości lekarskie*. 2019. Vol. 72, Iss. 12, cz. 2.

- P. 2410–2415. URL: <https://wiadlek.pl/wp-content/uploads/2020/02/WL-12-cz-II-2019.pdf> (last accessed: 26.10.2022).
- [2] Tatsiy V., Gutorova N., Pashkov V. Legal aspects of cancer diseases prophylactics: patients rights context. *Wiadomości lekarskie*. 2017. Vol. 70, Iss. 6, cz. 1. P. 1108–1113.
- [3] Tiutiuhin V. I., Baida A. O., Bazeliuk V. V. Legal restrictions on medical intervention during operation on female genitalia for non-medical purposes. *Wiadomości lekarskie*. 2020. Vol. 73, Iss. 12, cz. 2. P. 2909–2914. URL: <https://wiadlek.pl/wp-content/uploads/archive/2020/WLek202012234.pdf> (last accessed: 26.10.2022).
- [4] Gornostay A., Ivantsova A., Mykhailichenko T. Medical error and liability for it in some post-soviet countries (Belarus, Kazakhstan, Moldova, Ukraine). *Wiadomości lekarskie*. 2019. Vol. 72, Iss. 5, cz. 1. P. 877–882. URL: <https://wiadlek.pl/5-2019/> (last accessed: 26.10.2022).
- [5] Zabuha Y. Y., Mykhailichenko T. O., Rak S. V. Legal regulation of epidemic security under the COVID-19 pandemic conditions in some post-soviet countries and Poland. *Wiadomości lekarskie*. 2020. Vol. 73, Iss. 12, cz. 2. P. 2758–2767. URL: <https://wiadlek.pl/wp-content/uploads/archive/2020/WLek202012210.pdf> (last accessed: 26.10.2022).
- [6] Лісничка О. Права пацієнтів у міжнародних документах і національному законодавстві України. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. № 4(32), Vol. 2. С. 69–75. <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.4.2.14>.
- [7] Островська Б. В. Заборона фінансової вигоди в міжнародному праві стосовно використання тіла людини та його частин (біоетичні аспекти). *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 2(107). С. 329–347. URL: <https://scientbul.naiu.kiev.ua/index.php/scientbul/article/view/876/884> (last accessed: 26.10.2022).
- [8] Ілляшенко О. В., Зарубей В. В., Сухомлин Ю. В. Міжнародно-правові стандарти захисту від незаконної торгівлі органами і тканинами людини. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 28 трав. 2021 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 111–118.
- [9] Шкляр І. В. Право людини на медичну допомогу із застосуванням трансплантації: український та зарубіжний досвід : дис. ... д-ра філософії : 081 / НАВС. Київ, 2022. 235 с.
- [10] Дутчак С. Р. Забезпечення охорони прав пацієнта в Україні: кримінально-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Нац. акад. упр. Київ, 2018. 252 с.
- [11] Baulin Yu., Rohozhyn B., Vyshnevskaya I. Legal regulation of professional obligations of physicians in Ukraine. *Wiadomości Lekarskie*. 2019. Vol. 72, Iss. 9. P. 1839–1843. URL: <https://wiadlek.pl/wp-content/uploads/2020/01/WL-9-cz-II-2019.pdf> (last accessed: 26.10.2022).
- [12] Vatesanz R., Dominguez-Gil B. Coll, E., de la Rosa G., Marazuela R. Spanish experience as a leading country: what kind of measures were taken? *European Society for Organ Transplantation*. 2011. No. 24. P. 333–343.
- [13] Douglass Lisa E. Organ Donation, Procurement and Transplantation: The Process, the Problems, the Law. *UMKC Law Review*. 1996. No. 65. P. 201–230.
- [14] Pfeffer N., Kent J. Framing fetuses, framing women: the legislative and governance framework for the collection and use of aborted fetuses in stem cell research and

- therapies. January, 2007. 40 p. URL: <https://www.york.ac.uk/res/sci/projects/pfeffer&kentWkP12007.pdf> (last accessed: 26.10.2022).
- [15] Tuffs A. Surgeon sper form Germany's first crossover kidney transplantation. *BMJ*. 2005. P. 798–799.
- [16] Adido Terry O. Transplant Tourism: An International and National Law Model to Prohibit Travelling Abroad for Illegal Organ Transplants. *BRILL*, 2018. 348 p.
- [17] Scheper-Hughes, N. *Organ trafficking: a protected crime. The Conversation*. 2013. URL: <http://theconversation.com/organ-trafficking-a-protected-crime-16178> (last accessed: 26.10.2022).
- [18] Tong, A., et al. The experiences of commercial kidney donors: thematic synthesis of qualitative research. *Transplant International*. 2012. No. 25(11). P. 1138–1149.
- [19] Ambagtsheer F. Combating human trafficking for the purpose of organ removal: lessons learned from prosecuting criminal cases. In Winterdyk J., Jones J. (Eds). *The Palgrave International Handbook of Human Trafficking*. Palgrave Macmillan. Springer International Publishing AG, 2020. P. 1733–1749.
- [20] Паліюк А. В., Головкін Б. М. Заходи протидії торгівлі органами й анатомічними матеріалами людини. *Право і суспільство*. 2022. № 1. С. 179–183. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2022/1_2022/25.pdf (дата звернення: 22.10.2022).
- [21] Топчій В. В., Жерж Л. А. Напрямки реформування кримінального законодавства України у сфері трансплантації анатомічних матеріалів людини. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. Ірпінь, 2022. Вип. 1(62). С. 191–199.
- [22] Юртаєва К. В. Удосконалення кримінальної відповідальності за порушення порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття* : тези доп. учасників IV Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 лист. 2020 р.). Харків, 2020. С. 185–187. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20201120/article/view/uurtayeva (дата звернення: 22.10.2022).
- [23] Лісіцина Ю. О., Василенко В. І. Детермінанти здійснення незаконної торгівлі анатомічними матеріалами людини. *Правова позиція*. 2021. № 3(32). С. 53–57. URL: http://legalposition.umsf.in.ua/archive/2021/3/3_2021.pdf (дата звернення: 22.10.2022).
- [24] Мислива О. О. Кримінально-правова характеристика та запобігання незаконній діяльності у сфері трансплантації : монографія / Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро, 2019. 220 с.
- [25] Мусієнко А. В. Запобігання злочинам у сфері трансплантації органів і тканин людини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2010. 20 с.
- [26] Стамбульська декларація о трансплантационном туризме и торговле органами. URL: https://www.declarationofistanbul.org/images/documents/doi_2008_Russian.pdf (дата звернення: 22.10.2022).
- [27] The Declaration of Istanbul on organ trafficking and transplant tourism (2018 Edition). URL: http://www.declarationofistanbul.org/images/Policy_Documents/2018_Ed_Do/2018_Edition_of_the_Declaration_of_Istanbul_Final.pdf (last accessed: 26.10.2022).
- [28] Council of Europe Convention against Trafficking in Human Organs. Details of Treaty No. 216. Santiago de Compostela, URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/216/> (last accessed: 26.10.2022).

- [29] Проект КК України станом на 29 вересня 2022 р. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2022/09/29/1-kontrolnyj-tekst-proektu-kk-29-09-2022.pdf> (дата звернення: 22.10.2022).

References

- [1] Baulin, Y.V., Pavshuk, K.O., Vyshnevskaya, I.A. (2019). Risk in the performance of medical activities: medico-legal overview. *Wiadomości lekarskie*, 72(12), 2410-2415. Retrieved from <https://wiadlek.pl/wp-content/uploads/2020/02/WL-12-cz-II-2019.pdf>.
- [2] Tatsiy, V., Gutorova, N., Pashkov, V. (2017). Legal aspects of cancer diseases prophylactics: patients rights context. *Wiadomości lekarskie*, 70(6), 1108-1113.
- [3] Tiutiuhin, V.I., Baida, A.O., Bazeliuk, V.V. (2020). Legal restrictions on medical intervention during operation on female genitalia for non-medical purposes. *Wiadomości lekarskie*, 73(12), 2909-2914. Retrieved from <https://wiadlek.pl/wp-content/uploads/archive/2020/WLek202012234.pdf>.
- [4] Gornostay A., Ivantsova A., Mykhailichenko T. (2019). Medical error and liability for it in some post-soviet countries (Belarus, Kazakhstan, Moldova, Ukraine). *Wiadomości lekarskie*, 72(5), 877–882. Retrieved from <https://wiadlek.pl/5-2019/>.
- [5] Zabuha, Y.Y., Mykhailichenko, T.O., Rak, S.V. (2020). Legal regulation of epidemic security under the COVID-19 pandemic conditions in some post-soviet countries and Poland. *Wiadomości lekarskie*, 73(12), 2758-2767. Retrieved from <https://wiadlek.pl/wp-content/uploads/archive/2020/WLek202012210.pdf>.
- [6] Lisnycha, O. (2020). Patients' rights in international documents and national legislation of Ukraine. *Knowledge, Education, Law, Management*, 4(32), 2, 69-75. <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.4.2.14>.
- [7] Ostrovska, B.V. (2018). Prohibition of Financial Gain in International Law Regarding the Use of the Human Body and its Parts (Bioethical Aspects). *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 2(107), 329-347. Retrieved from <https://scientbul.naiu.kiev.ua/index.php/scientbul/article/view/876/884>.
- [8] Ilyashenko, O.V., Zarubei, V.V., Sukhomlyn, Yu.V. (May, 2021). International legal standards of protection against illegal trade in human organs and tissues. *Criminal justice: current state and prospects for development: materials of All-Ukrain. scient. and pract. conf.* (pp. 111-118). Kyiv: National. Acad. internal cases.
- [9] Shklyar, I.V. (2022). *The human right to medical care with the use of transplantation: Ukrainian and foreign experience*. PhD Thesis. Kyiv: NAIA.
- [10] Dutchak, S.R. (2018) *Ensuring the protection of patient rights in Ukraine: criminal-legal aspect*: PhD Thesis. Kyiv: KAM.
- [11] Baulin, Yu., Rohozhyn, B., Vyshnevskaya, I. (2019). Legal regulation of professional obligations of physicians in Ukraine. *Wiadomości Lekarskie*. 72 (9), 1839-1843. Retrieved from <https://wiadlek.pl/wp-content/uploads/2020/01/WL-9-cz-II-2019.pdf>.
- [12] Vatesanz, R., Dominguez-Gil, B., Coll, E., de la Rosa, G., Marazuela, R. (2011). Spanish experience as a leading country: what kind of measures were taken? *European Society for Organ Transplantation*. 24, 333–343.
- [13] Douglass Lisa E. (1996). Organ Donation, Procurement and Transplantation: The Process, the Problems, the Law. *UMKC Law Review*. 65, 201-230.

- [14] Pfeffer N., Kent J. (2007). *Framing fetuses, framing women: the legislative and governance framework for the collection and use of aborted fetuses in stem cell research and therapies*. Retrieved from <https://www.york.ac.uk/res/sci/projects/pfeffer&kentWkP12007.pdf>.
- [15] Tuffs, A. (2005). Surgeon sper form Germany's first crossover kidney transplantation. *BMJ*, 798-799.
- [16] Adido, Terry O. (2018). Transplant Tourism: An International and National Law Model to Prohibit Travelling Abroad for Illegal Organ Transplants. *BRILL*, 348.
- [17] Scheper-Hughes, N. (2013). *Organ trafficking: a protected crime. The Conversation*. Retrieved from <http://theconversation.com/organ-trafficking-a-protected-crime-16178>.
- [18] Tong, A., et al. (2012). The experiences of commercial kidney donors: thematic synthesis of qualitative research. *Transplant International*, 25(11), 1138-1149.
- [19] Ambagtsheer, F. (2020). Combating human trafficking for the purpose of organ removal: lessons learned from prosecuting criminal cases. In Winterdyk, J., Jones, J. (Eds). *The Palgrave International Handbook of Human Trafficking*. Palgrave Macmillan. (pp. 1733–1749). Springer International Publishing AG.
- [20] Paliyuk, A.V. Golovkin, B.M. (2022). Measures against trafficking in human organs and anatomical materials. *Law and society*, 1, 179-183. Retrieved from http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2022/1_2022/25.pdf.
- [21] Topchii, V.V., Zherzh, L.A. (2022). Directions of reforming the criminal legislation of Ukraine in the field of transplantation of human anatomical materials. *International Legal Bulletin: Current Problems of Modernity (Theory and Practice)*, 1(62), 191-199.
- [22] Yurtaeva, K.V. (November, 2020). Improvement of criminal liability for violation of the order of transplantation of human anatomical materials. *Theoretical issues of jurisprudence and problems of law enforcement: challenges of the 21st century: materials of the IV All-Ukrainian scien. and pract. conf. Kharkiv*. (pp. 185-187). Retrieved from https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20201120/article/view/yurtayeva.
- [23] Lisitsina, Yu.O., Vasylenko, V.I. (2021). Determinants of illegal trade in human anatomical materials. *Legal position*, 3(32), 53-57. Retrieved from http://legalposition.umsf.in.ua/archive/2021/3/3_2021.pdf.
- [24] Myslyva, O.O. (2019). *Criminal law characteristics and prevention of illegal activities in the field of transplantation*. Dnipro: Dniprop. State University of Internal Affairs of the National Academy of Sciences.
- [25] Musienko, A.V. (2010). *Prevention of crimes in the field of transplantation of human organs and tissues*. PhD Thesis. Kyiv.
- [26] Istanbul declaration on transplant tourism and trade bodies. (2008). Retrieved from https://www.declarationofistanbul.org/images/documents/doi_2008_Russian.pdf.
- [27] The Declaration of Istanbul on organ trafficking and transplant tourism (2018). Retrieved from http://www.declarationofistanbul.org/images/Policy_Documents/2018_Ed_Do/2018_Edition_of_the_Declaration_of_Istanbul_Final.pdf.
- [28] Council of Europe Convention against Trafficking in Human Organs. Details of Treaty No. 216. Santiago de Compostela. Retrieved from <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/216/>.
- [29] Draft Criminal Code of Ukraine as of September 29, 2022. Retrieved from <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2022/09/29/1-kontrolnyj-tekst-proektu-kk-29-09-2022.pdf>.

Сергій Васильович Гринчак

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
61024, вул. Пушкінська, 77, Харків, Україна
e-mail: s.v.grynchak@nlu.edu.ua
ORCID 0000-0001-6858-9104

Алла Анатоліївна Гринчак

кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри державного будівництва
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
61024, вул. Пушкінська, 77, Харків, Україна
e-mail: a.a.grynchak@nlu.edu.ua
ORCID 0000-0003-1246-9968

Serhii V. Grynchak

PhD in Law, Associate Professor of Criminal Law Department
Yaroslav Mudryi National Law University
61024, 77 Pushkinska Str., Kharkiv, Ukraine
e-mail: s.v.grynchak@nlu.edu.ua
ORCID 0000-0001-6858-9104

Alla A. Grynchak

PhD in Law, Associate Professor of State Building Department
Yaroslav Mudryi National Law University
61024, 77 Pushkinska Str., Kharkiv, Ukraine
e-mail: a.a.grynchak@nlu.edu.ua
ORCID 0000-0003-1246-9968

Рекомендоване цитування: Гринчак С. В., Гринчак А. А. Реформування кримінальної відповідальності за незаконний обіг анатомічних матеріалів людини в умовах євроінтеграції України. *Проблеми законності*. 2022. Вип. 159. С. 82–104. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.159.267391>.

Suggested Citation: Grynchak, S.V., & Grynchak, A.A. (2022). Reforming Criminal Responsibility for Illegal Trafficking in Human Anatomical Materials in the Context of the European Integration of Ukraine. *Problems of legality*, 159, 82-104. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.159.267391>.

Статтю подано / Submitted: 19.11.2022
Доопрацьовано / Revised: 01.12.2022
Схвалено до друку / Accepted: 05.12.2022
Опубліковано / Published: 25.12.2022